

Nie wystarczy bowiem, ażeby egzegeta określił znaczenie słów dla pisarza; on musi zdać sobie sprawę z tego, co oznaczały one dla słuchacza i dlaczego taki, a nie inny wybór został dokonany. To nie jest cechą tylko wypowiedzi biblijnych czy sakralnych tak dzieje się z każdą wypowiedzią, którą chcemy zrozumieć.

Rzym

KS. ROBERT NORTH, SJ

tlum. ks. J. Chmiel

Ks. Adam Kończak

PSALM 58 W ŚWIELE KRYTYKI LITERACKO-HISTORYCZNEJ

1. Kierownikowi chóru. Na melodię: „Nie niszczy”. Dawidowi. Miktam*.
2. Czy wy sędziowie, naprawdę wypowiadacie sprawiedliwość?
Czy sumiennie osądzacie, synowie ludcy?
3. Zaiste, już w sercu czynicie niesprawiedliwość,
a na ziemi nieprawość rękoma waszymi odważacie!
4. Od łona matki odwrócili się i błędzą, ci, którzy od urodzenia mówią
kłamstwo.
5. Jad ich podobny jest do jadu węża;
Jak żmija głucha zatyka swe uszy,
6. Aby nie usłyszeć głosu zaklinacza,
czarownika biegle zaklinającego.
7. Boże, pokrusz im zęby w ustach,
Jahwe, połam zęby młodych lwów!
8. Niech się rozpiąną jak wody spływające,
jak strzała z napiętego łuku, tak niech będą odrzuceni.
9. Niech przejdą jak rozplywający się ślad ślimaka,
jak płód poroniony kobiety, aby nie oglądali słońca.
10. Zanim odczuły garnki wasze ogień z podłożonego ciernia,
niech go rozrzuci wiatr jak huragan.
11. Ciesz się sprawiedliwy, ponieważ widzi karę,
nogi swe myje we krwi bezbożnego.
12. A ludzie powiedzą: jest jednak zapłata dla sprawiedliwego, ponieważ
istnieje Bóg, który sądzi na ziemi.

Spośród ksiąg ST szczególniejszą uwagę zwracał na siebie Psalterz¹. Jest on zbiorem utworów o różnej wielkości, powstałych na przestrzeni wielu lat, pisanych przez różnych ludzi, a niemal każdy z nich w odmiennych okolicznościach. Chociaż stanowią jeden zbiór, tym niemniej każdy Psalm, badany oddzielnie, wykazuje swoją oryginalność jako poetycki sposób wyrażania myśli i uczuć religijnych.

* Niniejszy artykuł jest fragmentem pracy licencjackiej pisanej na sekcji biblijnej KUL-u pod kierunkiem Ks. Prof. Dr St. Łacha.

¹ S. Mowinckel, *The Psalms in Israel's Worship*, Oxford 1962, vol. 1, 1.

Piękno Psalmów nie zawsze rzuca się w oczy natychmiast, lecz ich wewnętrzne bogactwo można poznać dopiero przez głębokie studium. Boża treść i ludzka forma zespolone w tych utworach są od siebie zależne. Nie można pojąć i wyczerpać treści Psalmu pomijając badanie jego formy. Kto chce dobrze poznać myśl Bożą, musi przedtem zrozumieć to, co jest ludzkiego w Psalmach².

Określenie gatunku literackiego oraz czasu, w jakim powstał Psalm 58, pozwoli głębiej zrozumieć jego teologiczną treść.

I. GATUNEK LITERACKI PSALMU

Ustalenie gatunku literackiego Psalmu 58 jest kwestią o pierwszorzędnym znaczeniu, a H. Gunkel nie zawahał się nazwać ją fundamentalną i podstawową, ponieważ jest ona punktem wyjścia dla dalszych badań nad utworem³. Rozwiązanie tego problemu rzuci światło na zagadnienie pochodzenia Psalmu oraz jego egzegezę.

Do czasów H. Gunkela próbowano klasyfikować poszczególne Psalmu w grupy, nie zawsze jednak w oparciu o właściwe kryteria. Łączono je przede wszystkim na podstawie wspólnych idei przewodnich. Stąd błędny był podział np. na Psalmu historyczne, moralne, dogmatyczne, królewskie i osobiste⁴.

H. Gunkel wychodził z założenia, że ani sama treść, ani nastrój, czy analogiczny sposób wyrażania myśli w literaturze pozabiblijnej nie mogą decydować o gatunku literackim Psalmu. Na podstawie rozmaitości form literackich, charakterystycznej sytuacji życiowej (*Sitz im Leben*) oraz wspólnych idei przewodnich, jakie znajdują się w Psalmach, podzielił je i zakwalifikował do poszczególnych gatunków.

Psalm 58 został zaliczony przez H. Gunkela do lamentacji zbiorowych⁵. Natomiast H. Kraus umieszcza go w grupie lamentacji jednostkowych. Uważa, że pod pojęciem lamentujących „my” należy odczytać skargę jednostki⁶.

Kontrowersyjne opinie na temat gatunku literackiego Psalmu 58 stwarzają konieczność opracowania tego zagadnienia. Widocznie twórca nauki o gatunkach literackich nie miał wątpliwości, czy Psalm 58 można rzeczywiście zaliczyć do lamentacji zbiorowych, natomiast pojawiły się one w komentarzu H. Krausa.

Na wzmiankę zasługuje fakt, że wielu egzegetów idąc za H. Gunkelem umieszcza Psalm 58 w grupie lamentacji zbiorowych. Są to

² E. Kalt, *Die Psalmen. Die Heilige Schrift für das Leben erklärt*, Freiburg 1935, 6.

³ H. Gunkel — J. Begrich, *Einleitung in die Psalmen. Die Gattungen in der israelitischen Lyrik*, Göttingen 1966², 8.

⁴ J. Kruszyński, *Księga Psalmów*, Lublin 1939, 11.

⁵ H. Gunkel, *Einleitung*, dz. cyt., 117.

⁶ H. Kraus, *Psalmen*, Neukirchen 1966³, 416.

W. Taylor⁷, S. Mowinckel⁸, L. Delekat⁹, G. Castellino¹⁰ i L. Sabourin¹¹. Wypada więc przedstawić schemat budowy lamentacji zbiorowej oraz dokonać porównania jej elementów z Psalmem 58, aby stwierdzić, czy obawy H. Krausa były słuszne.

Istotnym warunkiem przy klasyfikacji rodzajowej Psalmów jest to, że utwory należące do tego samego gatunku literackiego mają wspólną formę. Chodzi tu przede wszystkim o charakterystyczne podobieństwa w obrębie ich budowy.

W każdym Psalmie trzeba wyodrębnić trzy elementy konstruktywne, na podstawie których można określić jego gatunek literacki, a mianowicie: a) wstęp, b) osnowa, c) zakończenie.

a) Wstęp

Przy określaniu gatunku literackiego Psalmu należy zwrócić uwagę w pierwszej kolejności na jego wstęp. Jest on ważnym elementem utworu, że często już jego pierwsze słowa desygnują dany Psalm do jakiejś grupy literackiej. W lamentacji zbiorowej najczęściej wyrażony jest on przy pomocy wołacza. Jest głosem prośby o pomoc. Autor pragnie jakby wzruszyć Jahwe swoją trudną sytuacją życiową i pobudzić do szybkiego działania¹².

Taki zwrot do Jahwe łączy się często z wezwaniem na ratunek. Dla podkreślenia konieczności niezwłocznej interwencji Boga zdara się, że Imię Jahwe autor wzywa dwukrotnie (Ps 83, 1). We wstępie niekiedy określona jest wprost sytuacja, w jakiej znaleźli się lamentujący (Ps 60, 3). W lamentacji zbiorowej, wstęp może być rozszerzony lub występować w postaci hymnicznej¹³ (Ps 80, 2).

W świetle powyższych rozważań należy spojrzeć na wstęp Psalmu 58.

Czy wy sędziowie, naprawdę wypowiedacie sprawiedliwość?

Czy sumiennie osądzacie, synowie ludzcy?

Wstęp Psalmu 58 przyjął formę rozszerzonego pytania¹⁴. Źródłem wynikających trudności dla H. Krausa przy określeniu gatunku omawianego Psalmu jest wyrażenie *'elem* z wiersza 2¹⁵. Krytyka tekstualna wykazała w tym wypadku konieczność przyjęcia konie-

⁷ W. Taylor, *The Book of Psalms*, w: *The Interpreters Bible* IV, New York 1955, 302.

⁸ S. Mowinckel, *The Psalms*, dz. cyt., 194.

⁹ L. Delekat, *Asylie und Schutzorakel am Zionheiligtum*, Leiden 1967, 5.

¹⁰ G. Castellino, *Libro dei Salmi*, Roma 1955², 297.

¹¹ L. Sabourin, *The Psalms*, New York 1969, vol. 1, 142.

¹² Por. Ps 40, 60, 71, 79, 80, 94, 125.

¹³ H. Kraus, dz. cyt., XLV—LII.

¹⁴ H. Gunkel, *Einleitung*, dz. cyt. 122.

¹⁵ H. Kraus, dz. cyt. 416.

ktury¹⁶. Mimo dokonanej zmiany na 'elim trudność całkowicie nie znika, dopóki nie ustalą się, co to pojęcie oznacza.

H. Gunkel był przekonany, że *elim* są to istoty, którym zlecona została administracja sprawiedliwości przez Boga, dlatego zwrot do nich na wstępie nadaje utworowi charakter lamentacji zbiorowej¹⁷. Dla H. Krausa 'elim oznaczało demonów, którzy wtrącają się w ustalony porządek przez Jahwe, aby wypaczyć zasady sprawiedliwości¹⁸. Jeśliby słowo 'elim oznaczało demonów lub tylko ludzi, wtedy wynikałaby sprzeczność z podstawową zasadą przynależności Psalmu do lamentacji zbiorowej. We wstępie tego gatunku musi być bowiem zwrot w formie wołacza lub pytania skierowanego do Jahwe¹⁹.

Jeśli natomiast 'elim przetłumaczy się „sędziowie”, na co wskazuje kontekst utworu, oraz uwzględną się treść, jaką to słowo zawiera, a mianowicie: sędziowie są przedstawicielami Boga, wtedy problem wstępu Psalmu 58 staje w innym świetle. Z treści Psalmu 58 wynika, że lamentujących jest wielu, którzy zwracają się do reprezentantów Boga w dziedzinie sprawiedliwości. Zgodnie ze wscho-dnimi pojęciami, administracja sprawiedliwości należała do kompetencji bóstwa. Sędziowie byli tylko jego reprezentantami i przedstawicielami. Wyroki sądów uwłaszczalyby sprawiedliwości bożej, gdyby okazały się niezgodne z rzeczywistością. Właściwie bóstwo brało odpowiedzialność za orzeczenie sądowe²⁰. W Izraelu silne było przekonanie, że Bóg ukarze wszelki przejaw niesprawiedliwości. Jeśli w Narodzie Wybranym szerzyły się niesprawiedliwe wyroki, które wprowadzały niepokój w życie religijne i społeczne, słusznie Psalmista skierował zarzut pod adresem sędziów — reprezentantów Boga, obciążając ich odpowiedzialnością za faktyczny stan rzeczy, a wypowiadając imprekacje, wzywał pomocy Jahwe oraz zapowiedział sprawiedliwy wyrok Boga.

Lamentacje narodowe powstawały w obliczu nieszczęść, które zagrażały całej społeczności izraelskiej. Dlatego w Psalmach tego typu występują trzy podmioty: Jahwe, lamentujący i nieprzyjaciele²¹. W Psalmie 58 można łatwo wyodrębnić wyżej wspomniane osoby:

- 1) Bóg, wiersze 7, 11—12,
- 2) lamentujący, wiersze 2, 11—12,
- 3) nieprzyjaciele, wiersze 2—10.

¹⁶ H. Gunkel, *Die Psalmen*, Göttingen 1968⁵, 347.

¹⁷ H. Gunkel, *Einleitung*, dz. cyt., 127.

¹⁸ N. Nikolsky, *Spuren magischer Formeln in Psalmen*, Giessen 1927, BZAW 46.

¹⁹ H. Gunkel, *Einleitung*, dz. cyt., 121.

²⁰ J. Scharbert, *Flucht*, w BthW, Graz 1967³, 359.

²¹ L. Sabourin, dz. cyt., 142.

b) O s n o w a

Celem wstępu było zwrócenie uwagi Jahwe na publiczne nie-szczęście, które zagrażało lamentującym. W drugiej części lamentacji, czyli osnowie, autor przedstawia treść skargi. Najczęściej narzekano na nieprzyjaciół zewnętrznych (Jr 10, 6) posuchę (Jr 14, 1) niesprawiedliwych sędziów (Iz 9, 19; Mich 7, 3; Ps 74, 3), upadek świątyni (Ps 74, 3) hańbę spadającą na Naród²².

W lamentacjach zbiorowych zjawia się pytanie: jak długo?, lub dlaczego? (Ps 44, 24).

Lamentacja przechodzi stopniowo od opisu faktycznego stanu, w jakim aktualnie są lamentujący, do prośby lub nawet przyjmuje formę imprecacji (Ps 109, 28). Dawna pomyślność i pomoc Jahwe w trudnych sytuacjach życiowych stanowią dla Psalmisty decydujący motyw ufności, że i tym razem zostanie wysłuchany (Ps 77, 12).

Osnową Psalmu 58 zawiera niemal wszystkie wyżej wymienione elementy lamentacji. Wiersze 3—6 przedstawiają trudną sytuację życiową, w jakiej znaleźli się lamentujący²³. Wyroki niesprawiedliwych sędziów są podobne do jadu węża (w. 5). Odwrócili się bowiem oni od prawdy, a ich myśl wydaje się od niemowlęstwa być zaprzątnięta chęcią czynienia zła (w 3—4). W następnych czterech wierszach Psalmista kieruje siedem imprecacji pod ich adresem. Jest przekonany, że modlitwa zostanie wysłuchana, a interwencja Jahwe skuteczna²⁴.

c) Zakończenie lamentacji zbiorowej

Ostatnim elementem lamentacji jest zakończenie. Ogólnie można stwierdzić, że nie zawsze jest ono w równym stopniu wyraźne, jak poprzednio omówione części. Czasem występuje w formie błogosławieństwa, to znowu dziękczynienia lub jako akt ufności.

W zakończeniu lamentacji zdarzają się zapewnienia o niewinności pokrzywdzonych i cierpiących. Może ten motyw obok pamięci o dawnych dziełach Boga wpływał na przekonanie lamentujących, że Jahwe wzruszy się głosem modlitwy i udzieli im pomocy (Ps 44, 23).

Ważnym czynnikiem w końcowej części jest ślub, przyrzeczenie lub obietnica złożenia ofiary dziękczynnej oraz wychwalanie sprawiedliwości Jahwe (Ps 79, 13). Po tych zwrotach oczekuje interwencji Jahwe, który poprzez swoje wyroki naprawi zepsuty porządek sprawiedliwości na ziemi, ukarze ludzi przewrotnych, a miłującym Go da nagrodę²⁵ (Ps 60, 14). Wiersze 11 i 12 stanowią

²² Por. Ps 44, 17; 80, 7; 123, 3.

²³ R. Mayer, *Einleitung in das Alte Testament*, München 1967, 315.

²⁴ G. Castellino, dz. cyt., 351.

²⁵ A. Deissler, *Die Psalmen*, Leipzig 1965, Bd I, 247.

zakończenie Psalmu 58. Wystarczy je zacytować, by się przekonać, że są aktem ufności w pewną interwencję Jahwe zgodnie z wyżej przedstawionym schematem²⁶.

*Ucieszy się sprawiedliwy, gdy ujrzy karę,
nogi umyje we krwi bezbożnego.*

*I powiedzą ludzie, jest jednak zapłata dla sprawiedliwego,
ponieważ istnieje Bóg, który sędzi na ziemi* (Ps 58, 11—12).

Z powyższych rozważań wynika, że Psalm 58 jest lamentacją zbiorową. Poszczególne jego części są zgodne ze schematem budowy tego gatunku literackiego. Przedstawiony wniosek odpowiada ogólnej zasadzie o pochodzeniu gatunku lamentacji zbiorowych²⁷. Pierwotnie lamentacje były to większe lub mniejsze formuły zawierające szereg wezwań dostosowanych do potrzeb kultu²⁸. Zależnie od konkretnych potrzeb społeczność kultowa wybierała jeden z formularzy inwokacyjnych, ponieważ sytuacje życiowe wymagały gotowych wzorów do wspólnej modlitwy. Uczestnicy kultu powtarzali za kapłanem lub innym przewodnikiem zgromadzenia poszczególne wezwanie modlitewne²⁹.

W Izraelu tworzono specjalne pieśni i modlitwy, w których najpierw rozbrzmiewała skarga ludu, a na końcu zabierał głos Bóg, obiecując pomoc³⁰. J. Jeremias twierdzi, że prorocy izraelscy brali udział nie tylko w kulcie, ale również tworzyli modlitwy między innymi w formie skargi, które kończyły się przepowiednią kary na grzeszników oraz opieki nad cierpiącymi i skrzywdzonymi³¹.

Psalm 58 nie wymienia żadnego nazwiska z ludzi współcześnie żyjących, co jest zgodne z kultowym charakterem utworu. Życie niosło ze sobą nie tylko momenty radości, ale również zagrożenie politycznych i religijnych, stąd potrzebne były różne formuły modlitw. Bezsprzecznie od strony sędziów, którzy jako przedstawiciele Jahwe sęcili jad niesprawiedliwości w Narodzie Wybranym, w konsekwencji groziło ogromne niebezpieczeństwo dla życia religijnego i porządku społecznego Izraela, ponieważ mogło zachwiać wiarę ludu w sprawiedliwość Boga. Lamentacje zbiorowe są znane w Izraelu od najdawniejszych czasów. Korzystał z nich Naród Wybrany przez całe swe dzieje. Wiara zawarta w wierszach lamentacyjnych jest wiarą dawnego Izraela, jest to wiara, która we wszystkich nie-

²⁶ G. Castellino, dz. cyt., 351.

²⁷ K. Gallig, *Der Beichtspiegel*. Eine Gattungsgeschichtliche Studie, ZAW 54 (1929) 125.

²⁸ H. Gunkel, *Einleitung*, dz. cyt., 9.

²⁹ G. von Rad, *Gerechtigkeit und Leben in der Kultsprache der Psalmen*, Festschrift A. Bartholet 1950, 419.

³⁰ H. Gunkel, *Einleitung*, dz. cyt., 137.

³¹ J. Jeremias, *Kultprophetie und Gerichtsverkündigung in der späten Königszeit*, Neukirchen 1970, 149.

szczęściach zwraca się do Boga o pomoc³². W tej sytuacji, wydaje się powstał Psalm 58 o charakterze lamentacji zbiorowej.

II. AUTOR I CZAS POWSTANIA PSALMU

Do gruntownego poznania jakiegokolwiek utworu literackiego nie wystarcza analiza jego treści oraz formy, choćby została dokonana jak najbardziej dokładnie. Jest rzeczą nieodzownie konieczną ustalić warunki, w jakich on powstał. Autor, czas napisania, przeznaczenie oraz odbiorca należą do ważnych czynników, które *de facto* wpłynęły na kompozycję takiej, a nie innej jednostki literackiej. Zgodnie z powyższym założeniem wypada zapytać: kto i kiedy napisał Psalm 58.

W tytule Psalmu 58 występuje wyrażenie *l'dāwid*. W starszej egzegzie uważano je za miarodajną informację dotyczącą autora i czasu powstania utworu. Stąd przyjmowano powszechnie, że Psalm 58 napisał Dawid³³. Obecna krytyka historyczna nakazuje zachować wielką ostrożność przy wydawaniu sądu o autorze Psalmu na podstawie wzmianki zawartej w tytule. Większość współczesnych uczonych w oparciu o treść i formę utworu wyklucza autorstwo Dawida oraz zgodnie twierdzi, że nie ma możliwości udowodnić, kto napisał Psalm 58³⁴. Wydaje się, że powyższa opinia jest słuszna.

Również nie mniej trudności przedstawia kwestia czasu powstania omawianego Psalmu. Według H. Krausa nie ma żadnego sposobu, aby rozwiązać powyższy problem chronologii. Stąd poszczególni uczeni podejmują próby, chociaż w swoich ocenach pod tym względem różnią się diametralnie, podając cały wachlarz przypuszczeń bardziej lub mniej prawdopodobnych³⁵. Zasadniczo można wyodrębnić trzy grupy opinii w tej kwestii:

1. Psalm 58 został napisany przed niewolą babilońską,
2. Psalm 58 powstał wkrótce po niewoli babilońskiej,
3. Kompozycję Psalmu 58 należy odnieść do czasów machabejskich.

Ad 1. Psalm 58 powstał przed niewolą babilońską.

a) H. Birkenland szukał odpowiedzi na pytanie: kim są nieprzyjaciele w Psalmach Królewskich. Na podstawie przeprowadzonych badań doszedł do wniosku, że wrogowie zewnętrzni są nimi zarówno w lamentacjach jednostki jak i zbiorowych, gdyż w obydwu wypadkach są określanii tymi samymi terminami. Skarżącym się jest król.

³² H. Gunkel, *Einleitung*, dz. cyt., 139.

³³ E. Kalt, dz. cyt., 120.

³⁴ G. Castellino, dz. cyt., 348; H. Kraus, dz. cyt., 415.

³⁵ H. Kraus, dz. cyt., 416.

Stąd wynika, że lamentacje zostały napisane w czasach królewskich przed niewolą babilońską³⁶.

b) Również J. Calès uważa, że Psalm 58 został napisany przed niewolą babilońską³⁷. Przy określeniu daty oparł się na podobieństwie idei Psalmu z innymi utworami biblijnymi. Sytuacja lamentujących w omawianym utworze najbardziej odpowiada czasom działalności proroków: Amosa, Micheasza i Izajasza. Wydaje się bowiem, że wtedy najbardziej nie przestrzegano zasad sprawiedliwości. Mógł więc powstać utwór, w którym lamentujący zwrócili się do sędziów — reprezentantów Jahwe z pytaniem, czy rzeczywiście wydają sprawiedliwe wyroki.

c) Na innej drodze próbował rozwiązać problem daty napisania Psalmu 58 L. Delekat³⁸. Stwierdza, że Psalmy 56—60 stanowią zbiór. Tylko w tej kolekcji występuje w tytułach poszczególnych Psalmów wyrażenie *miktām*. Na podstawie przedstawionej akcji w Psalmie 60 starał się L. Delekat określić czas powstania zbioru. Wiersze 8—10 wspomnianego Psalmu są paralelne do opisu wojny między Amazjaszem (797—789), a Joasem (798—783). W takim razie można by ustalić czas powstania Psalmów 56—60 na pierwszą połowę VIII wieku.

Ad. 2. Psalm 58 powstał po niewoli babilońskiej.

Późniejszą datę napisania Psalmu 58 przyjmują zwolennicy drugiej grupy opinii. Uważają na podstawie pewnych racji wewnętrznych utworu, że powstał on po niewoli babilońskiej.

a) R. Tournay³⁹, a za nim J. Coppens⁴⁰ określili IV wiek przed Chrystusem jako czas najbardziej odpowiedni jego kompozycji. Do takiego wniosku doszli na drodze porównania Psalterza pod względem literackim z innymi księgami biblijnymi.

Argumentacje R. Tournaya sprowadza się do następujących stwierdzeń. Psalterz wykazuje wpływy i zależność od Jeremiasza, Joba i Deuteroizajasza. Gatunki literackie Psalmów są pokrewne z gatunkami reprezentowanymi przez inne utwory biblijne np. starszy Tobiasz po powrocie syna wygłosił hymn dziękczynny *niech będzie błogostawiony Bóg* (Tb 13), Judyta z okazji zwycięstwa nad Holofernesem (Jdt 16) zaś w księdze Mądrości Syracha znajdują się wezwania do wychwalania Boga (39, 14b—35; 25—26 i 50, 22).

R. Tournay przyjmuje, że wiele Psalmów powstało w czasach Antiocha Epifanesa (175—163). Do nich należą 12, 28, 30, 44, 60, 74, 79, 80, 85, 125.

³⁶ H. Birkenland, *Die Feinde des Individuums in der israelitischen Psalmliteratur*, Oslo 1933, 45.

³⁷ J. Calès, *Le livre des Psaumes*, Paris 1936, t. I, 565.

³⁸ L. Delekat, dz. cyt., 37.

b) W. Taylor przesuwając datę powstania Psalmu 58 na jeszcze późniejszy czas⁴¹. Wyrażenie *'elim* z wiersza 2 tłumaczy „bogowie”, uważa ich zgodnie z późniejszym przekonaniem Izraela za istoty pośredniczące między Jahwe a ludźmi. Do kompetencji „bogów” należał wymiar sprawiedliwości. Stąd psalmista zwrócił się do nich ze słowami wyrzutu i oskarża ich o wprowadzenie zamętu w porządku prawnym. Według W. Taylora Psalm 58 został napisany późno, bo wtedy dopiero rozwinęła się teologia o jurystycznych funkcjach bogów (*elim*).

c) Nieco podobne stanowisko w kwestii chronologicznej genezy Psalmu 58 reprezentują E. Sellin — G. Fohrer⁴². W swoim stwierdzeniu powołują się na zdanie M. Dahooda⁴³, który użyte słownictwo w Psalmie 58 porównuje z analogicznymi wyrażeniami w języku ugaryckim. Dochodzi do wniosku, że występują w omawianym Psalmie wyrazy charakterystyczne dla czasów po niewoli babilońskiej.

Ad. 3. Psalm 58 powstał w czasach machabejskich.

Zupełnie różną opinię w stosunku do pierwszego ugrupowania egzegetów przedłożył B. Duhm⁴⁴. Jako przedstawiciel szkoły J. Wellhausena przyjął tezę, że Psalm powstał dość późno. Dopatrywał się w wielu z nich aluzji do czasów machabejskich. W Psalmie 58 jako punkt wyjścia dla określenia czasu kompozycji utworu przyjął wyrażenie *'elim*. Słowo to jest problematyczne, jak wykazała krytyka tekstualna⁴⁵. B. Duhm w oparciu o teksty paralelne snuje przypuszczenia, kogo ono oznacza.

W księdze Wyjścia (21, 6) przedstawiony jest wypadek, gdy ktoś z uwolnionych nie zechciał odejść od swego właściciela. Należało go więc przyprowadzić przed *ha 'elohim*, aby tu oświadczył swoją decyzję. LXX przetłumaczyła powyższe słowo *kriterion tou Theou* tzn. trybunał Boga. Podobne wyrażenia znajdują się w Pwt 17, 8 i 1 Sm 2, 25. B. Duhm ustala, że w przytoczonych tekstach są to pojęcia analogiczne do *'elim* z Psalmu 58 i nie oznaczają ani świątyni, ani kapłana rozstrzygającego przy pomocy wyroczni, ani również bóstw

³⁹ R. Tournay, *Recherches sur la chronologie des Psaumes*, RB 65 (1958) 321—351.

⁴⁰ J. Coppens, *Etudes recentes sur le Psautier*, w: R. Langhe, *Le Psautier*, Louvain 1962, 57—65.

⁴¹ W. Taylor, dz. cyt., 302.

⁴² E. Sellin — G. Fohrer, *Einleitung in das Alte Testament*, Heidelberg 1965¹⁰, 308.

⁴³ M. Dahood, *The Etymology of Malta'ot* (Ps 58, 7), CBQ 17 (1955) 301.

⁴⁴ B. Duhm, *Die Psalmen*, Tübingen 1922, 229.

⁴⁵ M. Dahood, *Psalms II*, New York 1968, 56.

domowych, gdyż Izraelici wyznawali monoteizm⁴⁶. W dalszej części swoich wywodów zastanawia się, do którego z władców Izraela, względnie do jakiej warstwy społecznej można odnieść wyrażenie 'elim. Wprawdzie w księdze Daniela (6, 7) jest wzmianka o wielkiej czci, jakiej domagał się król Dariusz od swoich poddanych, skoro dworzanie podsunęli mu treść następującego rozkazu: *ktokolwiek w przeciągu trzydziestu dni zanosiłby prośbę do jakiegoś boga albo człowieka poza tobą królu, zostanie wrzucony do jaskini lwów*, to jednak przy rozważaniu czasu kompozycji Psalmu 58 ta ewentualność nie wchodzi w rachubę. Jeśli za sam fakt modlitwy do innego boga niż króla groziło wrzucenie do lwiej jaskini, to czyż ośmieliłby się autor Psalmu 58 wystąpić przeciw monarsze i zarzucać mu niesprawiedliwość oraz kierować pod jego adresem imprekacje. Nie chodzi tu więc o żadnego z królów ptolemajskich lub seleuckich.

Powyższy tytuł 'elim nie odnosił się również do arcykapłanów, ponieważ oni nigdy w ten sposób nie byli nazywani. Nie mogli sobie przypisywać tego tytułu obcy książęta, bo z powodu zuchwalstwa już wcześniej zostali wyśmiani przez Izajasza (14, 12).

Treść Psalmu wskazuje, że 'elim, to ludzie posiadający znaczenie, wpływowi, do których kompetencji należało wydawanie wyroków. B. Duhm dochodzi w ostatecznej konkluzji do następującego stwierdzenia: tło Psalmu 58 nie odnosi się równie dobrze do żadnego innego czasu, jak tylko do historii walki między Janem Hirkanem a „sprawiedliwym faryzeuszem”. Jest to więc drugi wiek przed Chrystusem.

Fakt tytu i tak zróżnicowanych opinii w kwestii czasu powstania Psalmu 58, a często wręcz krańcowych, bo sięgających do czasów Dawida aż do II wieku przed Chrystusem, dostatecznie świadczy, że problem ten jest trudny do rozwiązania.

Należy zaznaczyć, że większość autorów zajmowała się Psalmem 58 ubocznie i brak jest monograficznego opracowania tego utworu. Jeśli wypowiadali się egzegeci na ten temat, zasadniczo opierali się na ogólnych założeniach dotyczących chronologii Psalterza. Wydaje się, że zwolennicy wczesnego powstania Psalmu 58, jak również ich przeciwnicy przyjmowali za punkt wyjścia w swych badaniach nad chronologią poszczególne wyrażenie lub jeden z wielu elementów treściowych utworu, nie zwracając uwagi na całość jego treści oraz ideę przewodnią.

Chyba słusznie przy ustalaniu czasu za punkt wyjściowy uważano wyraz 'elem z wiersza 2, który krytyka tekstualna zmieniła na 'elim (sędziowie). Konstruktynne jest zwrócenie uwagi na wzajemne powiązanie tematyczne Psalmów 58 i 82⁴⁷. Natomiast wydaje się, że

⁴⁶ B. Duhm, dz. cyt., 229.

⁴⁷ O. Eissfeldt, *Einleitung in das Alte Testament*, Tübingen 1956², 130.

nie można przypisywać autorstwa Psalmu 58 Dawidowi, jak to czynił E. K a l t, gdyż Biblia nie wspomina, aby w tym czasie bezprawie stanowiło zagrożenie dla religii jahwistycznej lub naruszało porządek praworządności w Izraelu. Również budzą zastrzeżenia opinie o napisaniu omawianego utworu po niewoli babilońskiej, a nawet w czasach machabejskich: R. T o u r n a y a, J. C o p p e n s a, M. D a h o o d a, czy wreszcie H. G u n k e l a i B. D u h m a, gdyż jak wykazał ostatni z autorów, modlitwa kultyczna w tej formie nie mogła powstać w czasach ptolemejskich lub seleuckich (por. Dn 6, 7). Niebezpieczeństwo ze strony niesprawiedliwych sędziów dla praworządności Narodu Wybranego po niewoli jest znacznie mniejsze, niż we wcześniejszej historii Izraela, gdyż późniejsze teksty biblijne nie zawierają tylu skarg i zarzutów łamania zasad sprawiedliwości.

Wydaje się, że na drodze porównania idei przewodniej Psalmu 58, w którym została przeciwstawiona sprawiedliwość Jahwe do nieprawości i zamętu sianego przez niesprawiedliwych sędziów (*'elim*) z innymi tekstami biblijnymi o tym samym charakterze, trzeba szukać czasu jego powstania. Wypada więc zastanowić się, jakiej epoce historii Izraela odpowiada najbardziej sytuacja przedstawiona w Psalmie 58.

Psalmy odgrywały szczególną rolę w świadomości religijnej Narodu Wybranego. Podkreślały prawdę, że Jahwe jest Bogiem Prawdziwym, a władza Jego wyższa ponad wszystkich bogów pogańskich i ludzi (Ps 16, 4; 25, 3; 31, 7; 92, 5; 97, 7; 115, 4; 135, 15). O sprawiedliwości Jahwe jako przeciwieństwie do krzywdzących wyroków sędziów traktują Psalmy 58 i 82.

Zarówno w Izraelu, jak i u innych ludów Wschodu panowało silne przekonanie, że władzę sądowniczą oraz wymiar sprawiedliwości sprawuje Bóg. Wszyscy sędziowie, niezależnie do jakiej klasy społecznej należeli, są przedstawicielami Boga. Ludy zamieszkujące Mezopotamię uważały, iż w życiu społecznym musi być zachowany porządek prawny ustanowiony przez bogów. Człowiek ma postępować według ich woli, czyli spełniać prawo boskie. Na straży prawa stał władca, który był ziemskim zastępcą bogów⁴⁸. Na pogańskim Wschodzie władzę cechował absolutyzm. Bogowie byli panami w całym słowa znaczeniu. Podobnie nieograniczeni w wykonywaniu władzy byli królowie, sędziowie i kapłani⁴⁹. Podobne pojęcia na temat rządów boskich światem spotyka się w starożytnej Syrii⁵⁰. Niesprawie-

⁴⁸ J. van der Ploeg, *Les chefs du peuple d'Israël et leurs titres*, RB 57 (1950) 40—61; A. Alt, *Das Königtum in Israel und Juda*, VT 1 (1951) 2—22; K. Bernhardt, *Das Problem der orientalischen Königsideologie im AT*, Leiden 1961, 47.

⁴⁹ H. Langkammer, *Oczekiwanie przyjścia „Pana” i „Syna Człowieczego” w najstarszych gminach chrześcijańskich*, At. Kapł. 1 (1971) 93.

⁵⁰ H. Klengel, *Historia i kultura starożytnej Syrii*, Warszawa 1971, 72—89.

dliwe i krzywdzące rozstrzyganie spraw budziło sprzeciw nie tylko pod adresem sędziów, ale również bogów, których reprezentowali.

Wydaje się, że słuszne jest przypuszczenie, iż we wspomnianej sytuacji walki religijnej z niesprawiedliwymi sądami powstały kultowe modlitwy w formie Psalmów. Miały one jako zadanie umocnić wiarę Izraela w Sprawiedliwego Boga Jahwe oraz przeciwstawić Jego wyroki nieprawości, jaką wprowadzali sędziowie do trybunałów sprawiedliwości. Zwłaszcza Prorocy Amos, Micheasz i Izajasz narzekają na brak sprawiedliwości. Przewrotność, przekupstwo i krzywdzące wyroki stwarzały anormalną atmosferę życia codziennego.

W ostatecznej konkluzji należy stwierdzić, że nie jest pozbawione słuszności przypuszczenie J. Calès a o czasie powstania psalmu 58⁵¹. Prawdopodobnie został napisany przed niewolą babilońską za czasów wspomnianych wyżej proroków jako lamentacja zbiorowa w celu umocnienia przekonania o istniejącym Bogu Sprawiedliwym.

Sandomierz

Ks. ADAM KOŃCZAK

Ks. Marian Filipiak

KOHELET A KSIĘGA RODZAJU

Kohelet był jednym z tych mędrców Izraela, który był zaabsorbowany fundamentalnymi problemami człowieka, jego życiem i śmiercią, jego sytuacją w świecie i zależnością od Boga, od którego człowiek chciałby zaczerpnąć wiedzę o przyszłości, by w niej odczytać sens swojej własnej egzystencji. By znaleźć zadowalające odpowiedzi na te pytania, Kohelet wraca myślą do dawnych tradycji jahwizmu dotyczących początków człowieka na ziemi. Mędrzy izraelscy ze swych medytacji nad tymi tradycjami wychodzili umocnieni w optymizmie. Medytacja Koheleta nie orientuje się w tym samym kierunku.

Na antropologiczne poglądy Koheleta wywarł swoisty wpływ opis stworzenia z księgi Rdz.¹ Że Kohelet miał przed oczyma ten opis — świadczya najpierw niewątpliwe zbieżności terminologiczne. W 10, 20 Koh używa wyrażenia „ptactwo powietrzne”, *’ôf haššāmajim*.

⁵¹ J. Calès, dz. cyt., 565.

¹ Ch. C. Forman, *Koheleth's Use of Genesis*, *The Journal of Sem. Stud.* 5 (1960) 256—263. — Nie brak też opinii, że na sformułowanie Rdz 2—3 wywarły wpływ refleksje mędrców nad sytuacją egzystencjalną człowieka. Zob. A. Barucq, *Ecclesiaste*, Paris 1967, s. 202.